

ОНЩЕНКО Н.М.

д.ю.н., директор Політико-правового коледжу «АЛСКО», професор, Заслужений юрист України, м. Київ

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО І ДЕРЖАВА: ДЕЯКІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ВЗАЄМОДІЇ

Пошук порядку в людському суспільстві, відмічав видатний філософ та мислитель В.С. Соловйов, – супроводжується пошуком влади. Розвиток України на демократичному етапі розвитку прямо пов'язаний по-перше, з перерозподілом соціального простору між державою і громадянським суспільством, а по-друге, з їх визначеною, ефективною взаємодією в нових політичних умовах.

Слід зазначити, що принцип пріоритетного функціонування громадянського суспільства по відношенню до державної влади знаходить своє розповсюдження, стає все більш характерним для генеральної динаміки розвитку сучасної світової цивілізації. Це, зокрема, відображено у появі та успішній діяльності міжнародних невіддільних організацій, наднаціональних інститутів ООН, ЮНЕСКО, МОТ тощо. В документах подібних організацій зафіксований примат громадянського суспільства над державою при вирішенні тих чи інших проблем та конфліктів. Наприклад, відповідно до Конвенції МОТ № 87 забороняється втручання державних органів в роботу профспілок та організацій підприємств, їх розпуск в адміністративному порядку. Права цих об'єднань не можуть бути обмежені внутрішньодержавним законодавством та практикою його застосування.

Проте, слід враховувати, що соціальні та політичні переваги комунікаційної моделі громадянського суспільства в порівнянні з їх «жорсткими» державними аналогами вітчизняного типу упродовж перебудовних процесів викликали певні ідеалістичні уявлення у свідомості демократів. Проголошена гласність для активізації громадян стала розглядатися як громадянське суспільство, яке здатне відсторонити контроль держави, в якості її реального «демократичної заміни».

Боротьба з державою, довгі десятиріччя регулювала всі сфери українського суспільного життя, трактувалася як боротьба проти тоталітаризму та антидемократичних методів соціального та політичного управління. Результатом цієї боротьби повинно було б, на думку неолібералів, стати створення в Україні розгалуженого та добре структурованого громадянського суспільства як макросоціальної демократичної практики. Знищення тотального диктату держави, як вважалося, дасть новий історичний імпульс країні,

застійні явища в якій починали серйозно погрожувати її статусу європейської держави. Жорстоко знищувалося галузеве та загальне централізоване планування, підприємства позбавлялися оборотних засобів, потім відбулася приватизація найбільших державних підприємств як недієздатних.

В результаті шоків перетворень, практичні процеси несподівано виявилися далекими від «гламурних» теоретичних конструктів. Головною причиною цього стає некоректна інтерпретація реформаторами особливостей взаємовідносин держави, державної влади, громадянського суспільства та пересічного громадянина в Україні.

Сучасний стан українського суспільства потребує від наукової спільноти пошуку відповідей на загальносоціальні імпульси, які потребують зміни стратегії реформування: перехід його від неконструктивних спроб замінити державу громадянським суспільством до зусиль, які спрямовані на їх збалансовану взаємодію. Саме принцип соціального та політичного балансу у взаємовідносинах держави та громадянського суспільства повинен стати основою для виправлення та корекції існуючої ситуації. В цьому контексті актуалізується проблематика, пов'язана з комунікативною складовою в сучасному громадянському суспільстві, присвячена полілогу держави, громадянського суспільства, пересічних громадян та науковців.

В цій сфері країна зустрілася сьогодні з найбільшими труднощами. Проблеми у взаємовідносинах вітчизняних володарюючих структур з суб'єктами та інститутами громадянського суспільства є настільки серйозними, що в національній суспільній свідомості стали формуватися полярні, досить стійкі уявлення про те, що в Україні закордонні демократичні інституції взагалі не потрібні, що, крім шкоди, для країни вони нічого не принесли, і, що держава, як інституція «своє віджила», її слід замінити виключно громадянським суспільством.

Щоб розібратися в цьому питанні слід визначити роль держави як базового елементу української політичної системи, що відповідає за збереження цілісності суспільства та забезпечення його нормальної життєдіяльності. Вона за допомогою адміністративних структур, органів контролю, профілактики та запобігання протиправної діяльності, регулює різномірний зв'язок та взаємодію між різними суб'єктами. Соціальний простір структурується так, щоб доля ентропійних процесів (невизначених) в соціумі не перевищувала рівень, за яким починаються системно-структурні дисфункції та стає можливим його розпад.

Оголошення магістральною проблемою сьогодення прав людини, визнання інтересів особистості більш вагомими порівняно з інтересами суспільства і держави є класичним постулатом доктрини громадянського суспільства. Однак це не означає і не може означати послаблення ролі держави у захисті та охороні особистості. Більш того, особистість не в змозі вирішувати проблему власної безпеки та поновлення прав, які порушені скоєнням злочину. Це прерогатива держави. З ростом злочинності держава повинна адекватно посилювати свої функції в сфері контролю над нею. Права людини можуть бути гарантовані тільки в умовах сучасної, цивілізованої держави, яка в змозі управляти суспільством та позитивно впливати на особистість.

Інша річ, що повинен бути розроблений інститут юридичної відповідальності держави перед суспільством і особою.

Слід наголосити, що у правових державах повинні бути створені і діяти механізми, за допомогою яких справляється ефективний вплив на якісну сторону діяльності державного апарату, особливо щодо дотримання прав і свобод людини.

Прикладом може слугувати інститут юридичної відповідальності держави перед суспільством та особою. До речі до цього часу не вироблено загальної термінології щодо даного виду юридичної відповідальності. Існують такі його варіанти, як «державно-правова відповідальність», «конституційна відповідальність», «відповідальність державних органів та їх посадових осіб», «публічно-правова відповідальність».

У дослідженнях, присвячених цим видам відповідальності, мова фактично іде про юридичну відповідальність державних органів та їх посадових осіб, що, на наш погляд, не є тотожним юридичній відповідальності держави. Тобто, за змістом дані види відповідальності замінені на внутрішньоорганізаційні відносини, що існують всередині органів влади, і не розповсюджуються на відносини між державою і приватною особою.

У зв'язку з цим виникає питання – чи можна підміняти юридичну відповідальність держави перед приватним суб'єктом юридичною відповідальністю конкретного посадовця або державного органу за незаконні дії або рішення? Чи є тотожними ці види відповідальності? Таке твердження наврядчи припустиме. По-перше, різний зміст даних видів відповідальності. По-друге, держава стає суб'єктом відповідальності тільки в конкретних правовідносинах з участю приватної особи, права якої порушені, у решті випадків держава виступає як інстанція відповідальності, перед якою несе відповідальність посадовець або державний орган. По-третє, держава як суб'єкт відповідальності, як публічний суб'єкт, несе відповідальність не за власні дії, а за рішення своїх органів або посадовців, тоді як державні органи і їх посадовці за своєю природою є публічним суб'єктом, в правовідносинах відповідальності перед особою втрачають свою публічність і виступають як особи, що не виконали свої службові обов'язки.

Інститут відповідальності держави перед особою - це одна з головних гарантій прав і свобод людини, закріплених у чинному законодавстві. Держава встановлює механізм власної публічно-правової відповідальності, бере на себе обов'язок забезпечити також можливість її реалізації, зробити доступною її для громадян. Цим досягається послаблення тиску держави на суспільство і водночас підвищується можливість його контролю за діями держави, за рішеннями її органів та посадових осіб.